

THOMAS HOBBS, HAYATI, ESERLERİ

Ve

HUKUKİ FİKİRLERİ

Yazan:

Asistan Yahya Kâzım Zabunoğlu

Hayatı ve eserleri :

Thomas Hobbes, 1588 Nisanında Malmesbury yakınında Westport'ta dünyaya geldi. Babası Westport'un papaz vekili idi; aptallığı ve kavgacılığı ile tanınmıştı (1); aynı zamanda cahildi; kilise kapısında komşu bir köyün papazı ile kavga ederek işinden atıldı (2).

İngiltere'yi istilâ etmek niyeti ile yaklaşan meşhur İspanyol Yenilmez Armada'sının tevlid ettiği korku ile annesi Hobbes'u vaktinden evvel dünyaya getirmiştir; Hobbes bunu telmihen «korku ve ben, ikiz olarak dünyaya geldik» der (3). Hobbes'un küçüklüğü ana babasından ziyade amcasının himayesinde geçmiştir. Önce Malmesbury'de okudu; sonra Oxford'a Magdalen Hall'a gönderildi; Hobbes burada mükemmel bir şekilde lâtince ve yunanca öğrendi; on dört yaşında iken, lâtince den Euripides'in «The Medea» sını tercüme etti (4). Hobbes üniversiteyi bitirdikten sonra Lord Cavendish'in büyük oğluna arkadaş ve hususi muallim oldu; Cavendish ailesinin malikanesine yerleşti. Hobbes bundan sonra, Cavendish ailesi ile olan münasebetini bütün hayatı boyunca devam ettirmiştir. (5). Biraz da bu Cavendish ailesi ile olan münasebetlerin devamı sayesinde Hobbes, zamanın ileri gelen fikir ve siyaset adamlarıyla tanışmak imkânını bulmuştur; Francis Bacon, Ben Jonson ve Lord Herbert of Oherbury bunlar arasındadır (6); ayrıca, Avrupa'ya

(1) Paul, Leslie «The English Philosophers» — Faber and Faber London, 1952 Sh. 57.

(2) Russel, Bertrand «A History of Western Philosophy» — George Allen and... — London 1948, Sf. 563.

(3) Paul, Leslie a.g.e. Sf. 57 ve Abadan, Yavuz «Hukuk Felsefesi Dersleri» Ankara, 1954 Sf. 154.

(4) Russel, Bertrand a.g.e. Sf. 568.

(5) Oakeshott, Michael «Introduction» — «Leviathan...» — Basil Blackwell Oxford, — 1955, Sf. VII.

(6) Paul, Leslie a.g.e. Sf. 58.

bir kaç defa seyahat etmiş ve böylece bilhassa İtalya ve Fransadaki muasır siyasi müesseseleri tetkik eylemek fırsatını ele geçirmiştir. Hobbes'un 1610'daki Fransa ve İtalya seyahatinden sonra on sekiz senelik ömrü, büyük bir kısmı itibarıyla ilerki eserleri ve fikri teşebbüsleri için Chatsworth'da bir hazırlık devresi olarak geçmiştir; bununla beraber, Hobbes'un bu devreye ait yılları hakkında elimizde pek az bilgi vardır; Hobbes bu safhada, hayatının tek edebî çalışması olarak Thucydides'in bir eserini tercüme etti; bu tercüme 1628'de basılmıştır (7).

Hobbes, 1628'de ikinci Earl of Devonshire'in ölümü üzerine, H. Sir Gervase Clinton'un oğluna öğretmenlik yapmayı kabul etti; onunla üç yıl beraber kaldı; bu üç yılın ikisi, gene kıtada geçmiştir. Hobbes'un matematik ve geometri ilimleri dünyasını keşfi bu sıralara rastlar; kıta Avrupa'sı filozofları için büyük bir önem taşıyan matematik ve geometri ilimleri alanının o zamana kadar tamamen yabancı idi. Bu ilimlerle teması, Hobbes'un tefekkürüne yeni istikamete verdi, bundan sonra felsefe ile doğrudan doğruya ve münhasıran meşgul oldu.

Hobbes 1631'de Cavendish ailesinin yanına döndü; yeni «earl»e hoca oldu; böylece Avrupa'ya üçüncü seyahatını yapmak imkânını buldu (1634 - 1637) Bu seyahatinde Hobbes, Floransa'da Galileo ile karşılaştı; Paris'te Marsenne'in etrafında toplanan filozoflarla bilhassa Gassendi ve Descartes ile tanışması da bu devreye rastlar. Bu arada Hobbes'tan Descartes'in «Meditationes de prima philosophia» adlı eseri hakkında mütalâa ve tenkitlerini bildirmesi istendi; Hobbes'un kaleme aldığı mütalâa ve tenkitler, Hollanda'da bulunan Descartes'a gönderilmiş, bunlar «Objectionés» de Descartes'in cevabıyla birlikte basılmıştır (8).

Hobbes İngiltere'ye döndükten sonra ilk önemli felsefi eseri olan «The Elements of Law»u bitirdi; fakat bu eser ancak 1650'de basıldı (9). Hobbes artık elli iki yaşına girmiş, zihninde kuracağı felsefe sisteminin plânlarını hazırlamıştı.

Hobbes, 1646'da H. Wales prensi Charles'a hususi muallim oldu. Daha evvel 1641'de tekrar Paris'e gitmiş ve bir yıl kalmıştı. Paris'te Hobbes, yakından temas ettiği bir filozoflar topluluğu bulmuştu. Bu arada 1642'de basılan ve siyasi felsefesinin bir izahından ibaret bulunan De Cive'yi yazdı; 1645'de İngiltere'ye dönmüş ve bundan hemen sonra Prens Charles'a hususi muallim olarak tayin edilmiştir. Bundan sonra Hobbes'un İngiltere'den sürüldüğüne şahit oluyoruz; fiilhakika, siyasi ve felsefi fikirleri hiç kimseyi, bilhassa kiliseyi memnun etmemişti. Sonunda Cromwell ile dost olmak mecburiyetinde kaldı; İngiltere'ye döne-

(7) Oakeshott, M. a.g.e. VII.

(8) Paul, Leslie, a.g.e. Sf. 58.

(9) Oakeshott, M., a.g.e. «Intr.» VIII.

bildi. Restoration'dan sonra, Hobbes'un kral ailesi ile olan dostluğu, O'nun kralın nimetlerinden istifade eden zümreye dahil olmasını sağladıysa da Hobbes, bu nimetten en az faydalananlar arasında kaldı. Kral kendisine yılda 100 İngiliz lirası verilmesini emretmişti; ama bu miktarın Hobbes'a ödenmesi unutuldu (10). Daha doğrusu, Allah'ın mevcudiyetini inkâr eden bir kimseye böyle bir yardımda bulunulması zamanın Maliye Nazırı (Lord Chancellor) Olarendon üzerinde çok tesiri yapmıştı; aynı tesir parlâmentoda da husule geldi. Londra şehrinin maruz kaldığı büyük bir yangın tehlikesinden ve geçirdiği taun veya veba felâketinden sonra, halkın batıl itikatlara dayanan korkuları iyice kuvvetlenmişti; bu sırada parlâmento bu yangın ve veba müsibetlerinin sebeplerinin araştırılıp bulunmasını sağlamak üzere bir komite teşkil etti. Komite hususiyle Allah'ı inkâr eden eserler, yazılar üzerinde durdu; bu arada da belli başlı olarak Hobbes'un eserleri bahis konusu edildi. Parlâmento maruz kalınan bu musibetlerden Hobbes'u ve eserlerini mesul tuttu ve bundan böyle İngiltere'de Hobbes'un eserlerinden hiç birisinin basımına müsaade edilmemesine ve basılı eserlerinin de İngiltere'ye sokulmasına karar verdi (11). Hatta Hobbes, Uzun Parlâmento devrinin tarihi olarak yazdığı *Behometh* adlı eserini dahi ana vatanda bastırmaya muvaffak olamadı; halbuki Behometh, tamamen devrin anlayışına uygun, ortodoks bir doktrini ihtiva ediyordu. Behometh, 1668'de İngiltere haricinde basıldı. Gene 1668'de Amsterdam'da Hobbes'un eserleri, tamamı bir arada olmak üzere, koleksiyon halinde bastırıldı.

Hobbes zamanına nazaran, hatta her devrin ölçülerine göre hiç de tembel değildi; seksen dört yaşında iken lâtince olarak otobiyografisini kaleme aldı; seksen yedi yaşında iken Homer'den bir tercümesi yayımlandı; 1662'de «Considerations on the reputation, loyalty, manners and religion of Mr. Hobbes» adlı eseri basıldı; bu eserde Hobbes, şöhret, sadakat, insanlığın sulh ve birlik içinde yaşaması için haiz olması gereken vasıflar ve din hakkındaki fikirlerini, kanaatlerini açıklamıştır (12); aynı konular, daha evvel neşredilen Leviathan'da etraflıca incelenmiş bulunuyordu (13).

Hobbes, 1675'de, artık dünyadan çekilmek zamanının geldiğini farke-

(10) Russel, B., a.g.e. Sf. 570.

(11) Russel, B., a.g.e. Sf. 570; ayrıca Russel, B., «The Impact of the Science on the Society» Sf. 13.

(12) Gürüz, A., «Hobbes, şahsiyeti ve siyasi fikirleri», Ank. Huk. Fak. Mec. 1955 cilt XII. Shf. 302.

(13) Bakınız. «Leviathan» Ed. by M. Oakeshott — Part: I, Chapters: 11,12.

derrek, Chatsworth'a yerleşti ve 1679 kışında doksan bir yaşında öldü (14).

Hobbes'un felsefesi dört belli başlı ve büyük eserinde izah edilmiştir; bunlar, 1642'de basıldığı tahmin ve yukarıda kaydedilen *De Cive* ve'den başka 1650'de basılan *De Corpore Politico* ve *De Homine* (1658) ile nihayet şahasesi *Leviathan*'dır. Bu eserleriyle Hobbes fizik, fizyoloji, psikoloji, - o zaman sosyoloji henüz bir ilim olarak teessüs etmemiş bulunduğuna göre-, siyaset ve cemiyet ilimlerinin verile:inden faydalanarak umumi bir felsefe sistemi inşa eylemek gayesini gerçekleştirmeye çalışmıştır; gerçekten, *De Corpore* fizik ve fizyoloji ilimleri ile ilgilidir. *De Homine* insan psikolojisi hakkındadır. Nihayet *De Cive* ve *Leviathan* da birer cemiyet tetkiki olarak kabul edilebilir. (15). Bu dört eser arasında ilk sırayı ve Hobbes'un şahasesini teşkil eden *Leviathan*'ın diğerlerine nazaran çok önemli bir özelliği bulunmaktadır: Hobbes'un diğer eserlerinin, yani *De Cive*, *De Homine* ve *De Corpore Politico*'nun, en önemli kısımları, *Leviathan*'da tekrar edilmiştir. (16). Böyle olunca, Hobbes'un siyasi sistemi ve alemlak umumi felsefesi inceleme konusu oldukta, yalnız *Leviathan*'ın tetkikiyle yetinmek, pek mühim bir noksanlığa sebebiyet vermese gerektir; bu şekilde hareket edilmekle hiç olmazsa, tetkik konusunun mahiyetine göre, Hobbes'un belli başlı fikirlerinin tesbitine imkân bulunabilir; aynı hususun, Hobbes'un hukukî fikirlerinin tetkikinde de varit olduğunu sanmaktayız. Ayrıca, *Leviathan*, diğer üç esere nazaran bir sentez mahiyetinde kabul edilmektedir; bunun, yalnız *Leviathan*'ın incelenmesi ile yetinmekte lehde sayılabilecek bir husus olarak nazara alınması gerekir. Yalnız, bu diğer üç eserden birisi, *De Homine*, her üç esere nazaran bir sentez mahiyetinde bulunduğu kabul edilen ve 1651'de basılan *Leviathan*'dan sonra, 1658'de basılmıştır; bu husus, *Leviathan*'ın hakikaten bir sentez mahiyetinde bulunup bulunmadığı meselesinin doğumuna sebebiyet verir ki, bu meselelin halli ve neticeye bağlanması daha başka konulu ve daha ince bir incelemeyi gerektiren bir araştırmanın konusu olacağından, burada yalnız bu noktaya temasla yetiniyoruz.

Tesiri altında kaldığı kimseler:

Hobbes, Francis Bacon gibi (1561 - 1679) bir nominalistti; nominalist olduğunu da açıkca ifade eder: «İsimlerin» diyor, «bir kısmı özel isimdir; yalnız bir şeyi gösterir: Peter, John gibi... Veya bu adam,

(14) Oakeshott, M. a.g.e. Sf. VIII.

(15) Catlin, George E.G., «Encyclopedia of the Social Sciences» — Vol. VII - VIII, Sf. 394.

(16) Paul, L., a.g.e. Sf. 59.

bu ağaç gibi... Bazıları ise umumdür: İnsan, ağaç, at vs... Bunların her biri bir şeyin adı olmakla beraber, hususi bir nev'i gösterirler; bir bakıma hepsi birden kâinat diye adlandırılırlar; fakat kâinat diye bir şey yoktur; yalnız isimler vardır, isimlendirilen şeylerin her biri, ayrı bir şey ve ferdiyet teşkil ederler» (17). Hobbes, Sir Francis Bacon'ın kâatlığını de yapmıştır.

Hobbes'un umumi felsefi, Democritus'un atomcu materializminin canlandırılması mahiyetindedir; Epikür'ün ahlâk felsefesinden de mülhem olmuştur (18).

Hobbes, devlet hukuku ve felsefesi bakımından, Bodin'in mutlakiyetçi devlet anlayışının en müfrit şeklinin temsilcisi olmuş ve Bodin'in tanıdığı bir takım ihtirazi kayıtları dahi kabul etmemiştir (19).

Parlamento Petition of Right'ı kabul ettiği sırada (1628) basılan Thucyidides tercümesi, doğrudan doğruya demokratik rejimin kötü taraflarını belirtmeye matufdur: (20). Thucyidides'in bu fikirlerinin tesiri altında kalan Hobbes, daha sonra monarşik rejimin müdafii olacaktır (21).

Bacon gibi Hobbes da bir ilmi uyanma -çiçekleme- devresinde eser verdi; O'nun zamanında «Tabii İlimleri Geliştirme Kraliyet Kurumu» (= Royal Society for Improving Natural Knowledge) tesis edildi; Harvey kan dolaşımını keşfetti; Hobbes İtalya seyahati sırasında (1636), Galileo'yu ziyaret etti (22). Kepler, gezegenlerin güneş etrafındaki yörüngelerine dair meşhur nazarıyesini, bu sırada ortaya attı. Çağ müspet ilimler bakımından bir uyanış çağı idi ve müspet ilimler sayesinde, zihinlerdeki farklar asgariye indirilmek yolunda idi (23); fakat sosyal ve siyasi ıstıraplar yine de bütün şiddetleriyle hükümlerferma idi. Bu zamanda ilmin vaadleri parlak, fakat insan faaliyetleri yıkık ve ümitsizdi. İşte Hobbes, «memleketinin maruz kaldığı felâketlerin tevliid ettiği acı ile» dolu olarak felsefe sahasına atıldı; bütün merakı insanların hatalı sosyal davranışlarının bir izahını yapabilmekten, bir hal çaresi bulabilmekten ibaretti; Leviathan, böyle bir gaye uğruna çalışmanın eseridir.

(17) Paul L., a.g.e. Sf. 60 — Ayrıca, *Leviathan*, 1. Kısım, Chapter : 4. Sf. 19.

(18) Catlin, G., «A History of the Political Philosophers», London, 1950, 232.

(19) Catlin, G., a.g.e. Sf. 237.

(20) Russel, B., a.g.e. Sf. 569.

(21) Güriz, A., yukarıda kaydedilen makale, sf. 300.

(22) Paul, L., a.g.e. Sf. 59.

(23) Paul L., a.g.e. Sf. 59.

Leviathan'ın Mahiyeti, önemi, içindelikler:

Leviathan, herşeyden evvel bir felsefe sistemi, umumi bir dünya görüşüdür. Profesör M. Oakeshott'a nazaran, Leviathan İngiliz dilinde yazılmış en büyük belki de tek siyasi felsefe şaheseridir (23); gerçekten, Leviathan'ı, siyasi felsefeye giren muhtevası bakımından asıl önemli sayıp böyle bir tavsifde bulunmak yanlış sayılmasa gerektir. Siyaset ve cemiyet hayatı alanlarında görülen aksaklıkların acılarının çekildiği bir devirde, bu aksaklıkların sebeplerini bulup hal çareleri getirmek gayesiyle yazılan bir eserin siyasi felsefeye at hamulesinin fazla bulunması tabiidir.

Politik hayat hakkında düşünceler, çeşitli seviyelerde bulunabilir; bu düşünceler bir bütün içinde ve belli bir istikamete müteveccih bulduklarında, siyasi felsefe sistemi haline gelmiş bulunurlar. Siyasi felsefe sistemi sahibi düşünürün zihninde, çok defa içinde bulunduğu dünyadan bambaşka bir âlem vardır; gayesi hakiki âlemi, zihnindekine tetabuk ettirmektir; Hobbes'da ve hususiyle Leviathan'da aynı çaba göze çarpmaktadır. Hobbes'un da zihninde mevcut olandan bambaşka bir dünya vardır; O'nun özlediği dünyanın siyasi nizamının hâkim vasfı sükündür. Hobbes'a göre mevcut dünyada en çok hasretini çekilen şey de, sükûndan ibarettir.

Siyaset felsefesinin her şahaseri yeni bir görüş şekline kaynak alır; bunlar birer kurtuluş ümidi veya yeni bir çarenin tavsiyesidir. Ef-lâton'un fikriyatı, Atina demokrasisinin hatalarından hayatiyet kazanmıştır; Augustine'ninkini ise Roma'nın yağmacılığı ilham etmiştir. Hobbes'un zihnini tahrik eden saik ise «vatanının uğradığı belâların, müsibetlerin doğurduğu ıstırap»tır; öyle bir memleket ki, çok fazla hürriyet talep edenlerle, çok fazla otorite lehine iddialarda bulunanlar arasında eskimiş, yıpranmıştır; öyle bir memleket ki, kaderi, ihtiraslarını tatmin etmek için şaşkın bir halkın haset ve kızgınlığını âlet ittihaz eden muhteris kimselerin ellerine tevdi edilmiştir (25). İşte Hobbes böyle bir cemiyeti düzeltmek çarelerini düşünmekte ve kurtuluşu, otorite lehine hudutsuz yetkiler tanımakta bulmaktadır. Aslına bakılırsa hemen her cemiyet iki nevi tehlike ile yüzyüze kalmıştır: Anarşi ve despotizm. Püritanlar ve bilhassa independant'lar, daha çok despotizm korkusunun tesiri altında kalmışlardır. Yekdiğerine rakip olan bu iki nevi taassubu da tecrübe ettikten sonra Hobbes'un zihnine, Püritanların aksine, anarşi korkusu musallat olmuştur (26). Hobbes'a göre,

(24) Oakeshott, M., a.g.e. «Intr.» — Sf. VIII.

(25) Oakeshott, M., a.g.e., «Intr.» p. XI.

(26) Russel, Bertrand, a.g.e., Sf. 577.

hürriyet anarşîye varmaktadır. Hürriyet yerine itaatkâr olmakla yetinilmelidir. Ancak itaatkâr bir teb'a tam mânasıyla sulh ve sükûna kavuşabilir. Sulh ve sükûnun bekçisi ise, mutlak kudretli bir otoritedir; bu otorite tektir. Otorite çokluğu, mutlak kudrete mani olur. İngiltere'nin başına gelenler ise, kral otoritesinin yerine, onunla beraber kamlarının otoritelerinin kaim olmasındandır. Tek başına kral mutlak otoriteye sahip bulunduğu zaman İngiltere bu felâketlere maruz kalmamıştı. Otorite çokluğu, felâket kaynağıdır.

İşte Hobbes'un umumi felsefesine dahil bulunan ve bilhassa dikkati çeken ve tenkit edilen devlet ve siyaset sisteminin ana hatları bundan ibarettir ve belli başlı olarak Leviathan'ın ikinci bölümünde yer almaktadır; bununla beraber, siyaset felsefesine dokunan ve diğer bölümlerdeki kesimlerde yer alan kısımlar da yok değildir.

Leviathan'da dört bölüm ve kırk yedi kesim (chapter) vardır.

Eserin birinci bölümünde Hobbes, insan tabiatından bahsetmiş, genel felsefe konularını incelemiş, din ve tabiat hakkındaki fikirlerini ortaya koymuştur (27); bu bölümde yer alan on altı kesimde, hasse, tahayyül, tahayyül neticesi, söz, ilim ve akıl, iradî hareket, ihtiraslar, düşünme veya konuşmanın neticelerinden, faziletler, kıymet, kudret, kırgınlık, şeref ve kıymetlilik ile davranışlar arasındaki farklardan, din, tabiat halindeki insanlık, birinci ve ikinci tabiat kanunları, mukavele ile diğer tabiat kanunlarından vs. bahs olunmaktadır. Birinci bölümün on dört ve on beşinci kesimlerinde Hobbes'un tabiat kanunları ve mukavele hakkında dikkate değer hukukî fikirler serdetmiş olduğunu görüyoruz.

Leviathan'ın ikinci bölümünün başlığı «Devlet hakkında»dır; bu bölümde yer alan on beş kesimde Hobbes, devletin kuruluşu, sebepleri, tarifi, hükümrânın hakları, müessesesevî devlet şekilleri, hükümrân kudretin iktisabı ve devamlılığı gibi daha ziyade âmme hukuku ile ilgili konulardaki fikirlerini ve görüşlerini açıklamıştır; yine bu bölümde daha ziyade teknik hukuk bölümleri ile ilgili olmak üzere, suç ve cezalardan, afların çeşitlerinden, mükafat nevelerinden de bahsedilmektedir. Leviathan'ın hukukî fikirler bakımından asıl yüklü kısmını bu bölümün teşkil ettiğini söylemek yerinde olur. İkinci bölüm, bazı hükümrânların Leviathan'ı okuyacakları ve bunun neticesinde daha mutlak mânada birer hükümrân olmak için gayret sarfedecekleri yolunda bir ümitle sona erer; Bertrand Russel'a göre, bu, Eflâtun'un hükümrânın filozof olması temennisine nazaran daha az hayalidir (28). Ayrıca, monarklar kitabın

(27) Gürüz, A., yukarıda kaydedilen makale, Sf. 302.

(28) Russel, B., a.g.e. Sf. 576.

çok ilgi çekici olduğu ve kolaylıkla okunabileceği hususunda temin edilmişlerdir.

III. bölüm «Hıristiyan Devlet» hakkındadır. Bu bölümde üniversal bir kilisenin kurulamayacağından, çünkü her ayrı kilisenin toprakları üzerinde bulunduğu devletin idaresi altında olduğu ileri sürülmektedir. Hobbes'a göre her memlekette hükümlan, aynı zamanda kilisenin başı olmalıdır. (29). Bu bölümde, hıristiyan politikasının prensipleri, mukaddes kitabın mahiyeti, gayesi, müfessirler vs.' den, Allah mefhumunun mahiyeti ile kilisenin hâz bulunduğu kudretten bahs olunmaktadır.

Dördüncü bölüm, «Karanlık Krallık» başlığını taşır ve esas itibarıyla, Roma kilisesinin tenkidine hasredilmiştir. Hobbes, Roma kilisesinden nefret etmektedir; çünkü Roma kilisesi, uhrevî otoriteyi dünyevî otoritenin üstünde telâkki etmektedir. Bu bölümün geri kalan kısmı ise, Aristo'ya izafe edilen «boş ve değersiz» felsefeye hücumları ihtiva etmektedir (30).

Hobbes'un serdettiği ve hususıyla Leviathan'da yer alan hukukî fikirlerin tesbit ve tahlilinden evvel, Hobbes'un maruz kaldığı hücumların ve eserinin âdeta aforoz edilmesinin haksızlığı üzerinde bir nebze durmak zaruretini hissediyoruz. Hobbes, M. Oakeshott'un Leviathan'ın son basısına yazdığı Introduction'da belirttiği üzere, devrimin ve yaşadığı memleketin geçirmekte olduğu siyasî felâketlerden ziyadesiyle müteessir olup buna bir çare arayan bir filozof olarak hareket etmiş, eserlerini vermiş ve kurtuluşu sulh ve sükûnun temininde bulmuştur; sükûnun temini için ise, devletin ve bilhassa hükümlanın kuvvetlenmesinden hatta «omni-potent» olmasından başka çare yoktur. Hobbes'un yaşadığı çağın siyasî ve fikrî telâkîleri nazara alınırsa, hükümlanın mutlak kudret sahibi bulunması taraftarlığının hiç de garip ve tenkid davet eden bir tarafı olmadığı aşîkârdır; gerçekten Hobbes hayatta iken kendisine tevcih edilen hücumlar, hükümlanın mutlak kudret sahibi olmasına taraftarlığından değil de daha ziyade müfrit kilise çevrelerinin otoritesine karşı cephe almasından ileri gelmiştir. Kilise nüfuzunu kırıcı fikir ve görüşlerinin faydası ve nihayet doğruluğu İngiliz kilisesinin tahakkuku ve İngiltere'nin devlet olarak Roma kilisesi ile hükümdarlar arasındaki üstünlük mücadelesini rahatça atlatmasıyla sabittir. Asıl anlaşılınmayan şey, Hobbes'un şahsiyetinin ve eserlerinin, devrimizin ayrı bir tekâmül merhalesini ve anlayış şeklini teşkil eden hürriyet ve demokrasi fikirleriyle mukayese neticesinde mahkûm edilmekte bulunmasıdır. Bu gün hürriyet ve demokrasi taraftarlığı ne kadar tabii bir hal ise, Hobbes'un yaşadığı devirde krali otorite taraftarlığı o ka-

(29) Russel, B., a.g.e. Sf. 576.

(30) Russel, B., a.g.e. Sf. 577.

dar tabii idi. Devrinin şartlarını nazara almadan bir müellifi, günümüzün demokrasi anlayışı ve hürriyet fikrinin tesisi altında kalarak reddetmeye ve mahkûm etmeye hakkımız olmasa gerektir. Burada dikkati çekecek bir başka husus daha bahis konusudur: «Almanya, İtalya, Rusya ve Japonya'da devlet, Hobbes'un arzu edilebilir olarak kabul ettiğinden çok daha fazla bir kudrete malik olmuştur. Umumiyetle böylece dünya, devletin hâiz bulunduğu kuvvetlerin ölçüsü bakımından, hiç olmazsa zahiren aksi istikamette yani azalma yönünde, hareket eder görüldüğü uzun bir liberal devreden sonra, Hobbes'un arzu ettiği seyri takip etmiştir. Harbin neticesine rağmen, devletin fonksiyonlarının artmakta devam ettiğine şahit oluyoruz; böyle bir devama mani olma ise, pek çok güç olmaktadır» (31).

Muhakkak olan cihet, Hobbes'un siyaset felsefesinin ve umumi devlet görüşünün zamanımızın ana hukuk prensipleri ile karşılaştırılması sonunda, erişilen bir mutlak otorite taraftarlığı hükmünün kabulü yüzünden, bu mütefekkirin eserlerinin asıl teknik hamulesinin incelenmesine girilmediği ve Hobbes'un fikirlerinin hukuki tekâmül bakımından gösterdiği büyük öneme dikkat edilmediğidir. Bu bakımdan Hobbes, Machiavelli ile mukayese edilebilirse de O'nun kadar bile talihli olamamıştır: Eseri çeşitli tefsirlere sebebiyet veren Machiavelli, birbirine zıt kıymet hükümlerinin mevzuu olmuş, fakat Hobbes yalnız bir menfi kıymet hükmünden nasıpdar kılınmış yani istipdat tarafı olarak ilân edilmiştir. Halbuki Hobbes Leviathan'da, daha sonra yerleri geldikçe açıkça görüleceği gibi, bugün dahi hukuk tekniği ve mevzu hukuk bakımından kıymetlerine hâle gelmemiş bir çok hukuki mefhumları, hukuki müesseseleri, inşa ettiği dünya görüşü mahiyetinde bulunan felsefe binasının bilhassa devlete hasrettiği kısmında temel malzemesi olarak kullanmıştır. Eserin zahiri gayesinin ve müellifinin şahsiyetinin menfi bir kıymet hükmüne mevzu teşkil etmesi bu pek basit ve sarıh bir şekilde ifade edilmiş bulunan ve Hobbes'un yaşadığı devreye nazaran yenilik teşkil eden hukuki fikirlerinin lâyikiyle kıymetlendirilmesine imkân vermemiştir. Meselâ Hobbes modern ceza hukukunun babası addolunan ve kendisinden hemen hemen bir buçuk asır sonra yaşamış bulunan İtalyan Beccaria'dan (1738-1794) daha evvel, açık bir şekilde kanunsuz suç ve ceza olmaz prensibini ifade etmişti (32).

Bu önemli noktayı da belirttikten sonra şimdi, Leviathan'da yer alan fikir ve görüşlerden hangilerini hukuki olarak kabul edip bu incelemeye dahil ettiğimizi açıklamamız gerekiyor. Aslına bakılırsa, Hobbes'

(31) Russel, B., a.g.e. Sf. 577 - 578.

(32) Leviathan... Sf. 190, Ayrıca: Alacakaptan, Uğur.. «İngiliz Ceza Hukukunda Suç ve Cezaların Kanuniliği Prensibi», — Ankara, 1958, - Sf. 5.

un fikirlerinden hukukî olarak kabul edip bu incelemeye dahil ettiklerimizimizin tesbitinde, bir kıstas kullanmak lüzumunu hissetmekle beraber, sonra bunun kullanılmasından vaz geçtik. Bir defa, Leviathan'ın hemen her tarafına serpilmiş olmakla beraber, büyük kısmı ikinci «Part» ta bulunan bu fikirlerin, hukuk felsefesine, âmme hukukuna ve hususiyle devlet felsefesine, geniş mânâda hususi hukuka, ceza hukukuna ilh. giren tarafları ve nihayet bir kısmının bugünün mevzu hukuk sistemleri bakımından gösterdikleri özellikler mevcuttur; fakat bunları toplayıp, ayıklamak hele bir tasnif kıstası tayin ederek sınıflamak ayrı bir çalışmanın mevzuunu teşkil eder kanaatindeyiz. Kaldı ki, Leviathan'da yer alan fikirlerden bir kısmını hukukî olarak kabul edip diğerlerini, hukukî olmaları ihtimaline rağmen, bu incelemenin muhtevası dışında bırakmak, kanaatimizce, eserin muhteviyatını, hukukî fikirler bakımından da tenkide tâbi tutmak demek olur ki, bu da, yukarıda kaydedildiği üzere bir başka incelemenin konusuna girer. Hobbes'un hukukî fikirlerini tenkid değil, sadece belirtmek veya tesbit etmek istiyoruz. Konuyu anlayış ve inceleme şeklimiz bu suretle açıklandıktan sonra, Leviathan'da yer alan ve bizim hukukî olduklarını kabulle bu çalışmanın muhtevasına dahil ettiğimiz fikirlerin ayrı hukuk dalları, alelittak hukuk nevilerinin tasnifi bakımından da sınıflandırılmadan kaydedildiklerini ifade etmeliyiz. Anayasa hukuku ile ilgili olanlar, ceza hukukuna girenler, hususî hukuk alanındakiler ilh. şeklinde bir ayırma yapıp fikirleri bölümler halinde tesbit etmek sistematik bakımdan daha doğru olacak idiye de, biz, eserin yani Leviathan'ın sistematik sırasını takip etmekle yetindik.

Bütün bunlardan sonra şimdi, Hobbes'a göre hukukun ilimlerin tasnifindeki yerinden bahsetmek gerekmektedir.

1.— HUKUK İLMİNİN YERİ

Hobbes eserinde (Leviathan) hukukun ilimlerin ayrımındaki yerini tesbit etmektedir. Netekim Leviathan'da «Bilginin çeşitli alanları» başlığını taşıyan IX. kesimde bulunan bir tabloda hukukun yerini görmek mümkündür (33). Tablonun başlığı «İlim ki neticeler bilgisidir demektir; felsefe olarak da adlandırılır»dır. Neticelerin bilgisi olan ilim, Hobbes'a göre iki büyük kısma ayrılır: Birinci bölümü, «tabii mevcudiyetlerin birbirleriyle olan münasebetlerinden çıkan neticeleri; tabii felsefe olarak adlandırılır» teşkil eder; bu tabii mevcudiyetler arasında insan ve insan cemiyetleri bulunmaktadırlar. İkinci büyük bölümün başlığı «Siyasi mevcudiyetler arasındaki münasebetlerden doğan neticeler; siyaset ve cemiyet felsefe-

(33) *Leviathan*, Sf. 54 - 55.

sıdır. İşte hukuk bu ikinci büyük bölümün içindedir; bu ikinci büyük bölümün iki kısmının da konularını hukuk teşkil eder. Bu iki kısımdan birincisini «Devlet müessesesinden neş'et eden neticeler, siyasi mevcudiyetin veya hükümranın hakları ve vazifeleri», ikincisini ise «Aynı şekilde teb'anın hakları ve vazifelerinden doğan neticeler» olarak adlandırmak mümkündür. Hobbes'un bu ayrımının, bilgilerin ve ilimlerin genel ayrımı ve hususiyle tasnifde hukukun işgal ettiği yerin isabeti bakımından incelenmesi ve tenkit edilmesi ayrı bir konudur. İlk bakışta göze çarpan nokta, Hobbes'un, hukuku bilginin belli başlı bir kolunun muhtevasını teşkil edecek kadar önemli saymış bulunmasıdır.

2.— «TANRI KRALLIĞININ KANUNLARI İLE HAKİKİ BİR DİNİN KAİDELERİ AYNI ŞEYLERDİR»

Hobbes, Leviathan'ın 12. kesimini dine tahsis etmiştir; bu arada «hakiki bir dinle Tanrı krallığının kanunları arasındaki ayniyet» ten bahseder (34) : «..... Fakat her nerede Allah kendisi, tabiat üstü bir vahiyvasıtasiyle dini tesis etmişse, orada kendisine ebedî bir krallık kurmuş ve bu krallığı idare edecek kanunları da vermiştir; öyle kanunlar ki bunlar yalnızca kendisine karşı olan davranışları düzenlemekle kalmaz, fertler arasındaki münasebetleri de tanzim eder; böylece, Allah'ın krallığının nizamı ve kanunları, dinin bir parçasından ibaretir ve işte bundan dolayı böyle bir krallıkta, dünyevî ve uhrevî hâkimiyetlerin ayrılması meselesinin yeri yoktur. Tanrının bütün yer yüzünün kralı olduğu bir hakikattir; hatta o, mahsus ve seçilmiş bir milletin kralı da olmuş olabilir.... Bununla beraber, Allah'ın krallığından daha etraflıca bahsetmeyeyim, — tabiat ve hem de mukavele ile birlikte - daha ileride bir yere (XXXV. kesim) bırakıyorum». Hobbes'un burada «Allah'ın tabiat üstü bir vahiy vasıtasiyle tesis ettiği» dinlerden kastı, tek tanrılı mütekâmil dinler olmak gerekir; bunlar bir bakıma hakiki dinlerdir.

Hobbes burada devrinin uhrevî ve dinî otoriteler anlayışına bir yenilik getirmekle beraber, bu, ileride XXXV. kesimdeki daha aydınlık ve kesin fikirlerinin yanında pek de önemli sayılmamak gerekir. Ayrıca, burada dinî ve uhrevî otoriteler arasındaki ayniyetten bahsediyor; ileride dünyevî otoritenin üstünlüğünü müdafaası karşısında, bir tenakuz olarak da kabul edilebilir; fakat «ayniyet» anlayışının, dünyevî otoritenin üstünlüğü fikrine ulaşmak yolunda ileri bir adım teşkil ettiğini ve Hobbes'un bu görüşe, asıl fikrine daha mütevil bir intikali sağlayabilmek için, mütenakız olmasına rağmen, yer vermiş bulunabileceği ihtimalini de unutmamak gerekir.

(34) *Leviathan...* Sf. 76 - 77.

Yalnız, bir başka tefsir şekline bağlı kalmak şartıyla bu yukarıda bahsedilen tenakuz ihtimalinden vazgeçmek de mümkündür : Gerçekten, «Tanrı krallığının kanunları ile hakikî bir dinin kaideleri aynı şeylerdir» başlığını taşıyan bu fıkîlerin başlıktan da anlaşılacağı üzere, mantıkî neticesi kaideler arasındaki ayniyettir; bu, tek başına, kaideleri idar eden otoriteler (dinî ve dünyevî otoriteler) arasındaki ayniyeti de tazammun etmez; bu da bir başka izah şeklidir; bir bakıma tatminkâr sayılmaması için, hiç bir sebep yoktur; fakat unutmamalı ki, Hobbes bu bölümde açıkça «Tanrının bütün yer yüzünün kralı olduğu bir hakikattir = (It is true, that God is king of all the earth)» fikrine yer vermiştir.

Leviathan'da dünyevî ve dinî kaideler ve bir bakıma otoriteler arasındaki ayniyetten bahseden bu kısımdan sonra, XIII. «Chapte» de belli başlı hukukî fikir olarak, insanların tabiaten eşit oldukları esası ifade edilmiştir.

3.— «İNSANLAR, TABİATEN EŞİTTİRLER»

Hobbes'a göre, «Tabiat, insanları öyle eşit yaratmıştır ki, vücut haseleri ve zihin kabiliyetleri bakımından aralarında hiç bir fark yoktur; ama vücudunda diğerlerine nazaran daha fazla kuvvet tezahür etmiş ve zihnen diğerlerinden üstün insanlar bulunabilir; fakat, hep birlikte buldukları hal içinde mütalâa edildikte, insanlar arasındaki kuvvet ve akıllılık farkı, öyle pek nazara alınmaya değecek kadar önemli değildir: Öyle ki, bir kimsenin kendisi için talep edebileceği menfaatin, bir başkası tarafından bu sefer o kimse için aynı şekilde talep edilebilmesine mani olacak bir farklılaşma bahis konusu değildir. Vücutça kuvvetli olanın sahip olduğu derecede, zayıf olanın da kuvvetliyi öldürmeye yetecek kadar kuvveti vardır» (35).

Hobbes bu kısımda, bizim için asıl mühim olan bu eşitlik anlayışını takiben, bunun «insanlar arasında akıbetlerine varmak hususunda ümit eşitliğini» (36) doğurduğundan, bunun neticede itimatsızlığa onun da harbe müncer olduğundan bahsetmektedir; öyle bir harp ki, «herkes, herkesle harp halindedir» (= ... such a war as is of every man, against every man); bunlar, hukukî olmaktan ziyade devletin kuruluşunu ve cemiyetin teşekkülünü izah eden felsefî görüşlerden ibaret olduğu için uzun boylu üzerlerinde durmuyoruz; yalnız bu arada Hobbes'un, mukavelelerin lüzumluluğuna daha doğrusu zorunluğuna dokunan şu dikkate değeri fikrini kaydediyoruz: « ... Müsterek hayatı idamede, fertlerin hoş-

(35) *Leviathan...* Sf. 80.

(36) *Leviathan...* Sf. 81.

na giden hiç bir taraf yoktur; bilâkîs bu, onlar için pek büyük acılara sebebiyet vermektedir; ama ne yapsınlar ki, tabiat halinde de onları yekdğerinden korkmaktan kurtaracak bir kudret yoktur».

4.— «BÖYLE HERKESİN HERKESLE HARP HALİNDE BULUNMASINDA, GAYRİ ÂDİL DİYE BİR ŞEY YOKTUR»

(= In such a war nothing is unjust)

«Bu herkesin herkesle harp halinde olmasının neticesi de, hiçbir şeyin gayri âdil telâkki edilmemesidir. Doğru ve yanlış âdil ve gayri âdil mefhumlarının bu halde yeri yoktur. Umumi bir kudretin mevcut olmadığı yerde hukuk da yoktur: Ne hukuk ve ne de gayri âdil mefhumu.. Kuvvet ve hile, bu harp halinin iki en muteber faziletidir. Âdil ve gayri âdil olma, ne zihin ve ne de vücut hassele-i arasında bulunmaktadır.

..... Yine aynı halin bir neticesi olarak, ne mülkiyet ve ne de şey üzerinde hâkimiyet mevcut değildi; senin, benim ayrımı yoktu. Herkes yakalayabildiğinin muhafaza ettiği müddetçe sahibi olurdu. .... İnsanları sulha meylettiren ihtiraslar, ölüm korkusu ve ferah, âsude bir hayat yaşamak için lüzumlu şartların temini arzusu ve nihayet kendi imkânları ile bunu temin edebilmek ümidi oldu. Ve akıl, sulhün, insanları anlaşmaya sevkeden müşterek hükümlerini ortaya koydu. Bu hükümler bir başka şekilde, Tabiat Kanunları şeklinde ifade edilmektedir ki ben bunlardan, hassaten sonraki «Chapter» lerde bahsedeceğim» (37).

Hobbes'un yukarıda bir kısmını naklettiğimiz görüşleri, Leviathan'da XIV ve XV. kesimlerde yer alan Tabiat Kanunları'nın tesbit ve izahına bir giriş mahiyetindedir. Yukarıda kaydedilenler arasında dikkate değer olan husus, Hobbes'un nasıl hukuki ve felsefi fikirlerini birbiriyle kaynaşmış olarak kullanmakta olduğunun örneklerinin görülebilmesindedir: Felsefi bir görüş olarak tabiat halinden bahsetmiş ve hemen bunun neticesi olarak, hak adalet ilh.. mefhumlarının mevcut olmadıklarını ifade etmiştir. Nihayet, sulha erişmeyi emreden sâiklerin sayılmasından sonra, bunda aklın belirttiği «insanları anlaşmaya sevkeden müşterek hükümlerin» rolünü belirtmiş ve görüşünü yine bir noktadan hukuki mecraya intikal ettirmiş yani bir başka yönden Tabiat Kanunları diye adlandırdığı bu aklın belirttiği hükümlerin tetkikine geçmiştir. Görüyor ki, Leviathan'da Hobbes'un hukuki fikirleri, felsefi ve sair görüşleri ile karışmış, âdeta bir yumak halindedir.

Şimdi bu tabiat kanunlarını görelim:

(37) Leviathan... Sf. 84

5.— «BİRİNCİ VE İKİNCİ TABİİ KANUNLAR VE MUKAVELELER HAKKINDA» (38).

A-) «Tabii Hak nedir» Müelliflerin umumiyetle Jus Naturale dedikleri tabii hak, herkesin kendi mevcudiyetini korumak için, kudretini kendi istediği surette kullanmakta malik olduğu hürriyettir; kendi mevcudiyetini korumak, hayatını korumak demektir. Neticeden, kendi aklına ve kararına göre bir kimse herhangi bir şeyi yaparken, bunu yapmak için en müsait vasıtalarından istifade etmek imkânını arayacaktır.

B -)Hürriyet nedir? Hürriyetle kelimenin cari anlaşılış şekline nazaran, harici manâların yokluğu anlaşılır; öyle manâlar ki, bunlar, bir insanın kendi kudretini, yapmak istediği şeyden uzaklaştırabilir; ama bu manâlar, insanı, kudretinin kendisine terk edilen parçasını kararına ve kendi aklının emrine uygun olarak kullanmaktan men'edemez.

C Bir tabii kanun nedir? Bir tabii kanun veya lex naturalis, akıl vasıtasıyla mevcudiyetinden haberdar olunmuş bir genel kaide veya düsturdur ki insanı, kendi hayatı için zararlı olanı yapmaktan men'eder veya aynı gaye ile zararlı olanları yapmaktan kaçınmayı emreder; bu konuda müellifler, jus ve lex ile right ve law'un şaşırtıcı ve karışık bir surette kullanılmasından bahsederler. Bunlar tefrik edilmelidir.

Ç —) Hukuk ve Hak arasındaki fark : ..... hak bir şeyi yapmak veya yapmamak hususundaki hürriyette mündemiçtir; halbuki hukuk, onlardan birisinin yani bir hakkın, kaideye raptedilmek suretiyle katılaştırılmış halidir. Böylece hukuk ve hak, mükellefiyet ve hürriyet kadar birbirlerinden farklıdır; öyle ki, bir veya aynı şeyde ikisi birden bulunmaz.

D —) Tabiat halinde herkesin her şey üzerinde hakkı vardır (39). Vardır; çünkü bir evvelki kesimde belirtildiği üzere, fert tabiat halinde herkesin herkesle harp halinde bulunduğu bir muhitte yaşamaktadır; öyle bir hal ki, herkes kendi aklına göre hareket etmektedir ve hayatını düşmanlara karşı muhafazada kullanabileceği veya yardımından istifade edebileceği hiçbir şey yoktur. Bunu, böyle bir halde herkesin her şey üzerinde hakkı olması takip eder; hattâ bir kimsenin diğerinin vücudu, varlığı üzerinde bile hakkı vardır. Ve böylece, herkesin herşey üzerindeki hakkı sürüp gittikçe, hiçkimse için emniyet bahis konusu olamaz. Hiçkimse, ne kadar kuvvetli ve akıllı olursa olsun tabiatın müsaade ettiğiinden daha fazla yaşamak imkânını bulamaz. Neticeden şu düstür veya aklın genel kaidesi ortaya çıkar: «Herkes, sulhü temin etmek ümidine sahip

(37) *Leviathan... Sf. 84.*

(39) *Leviathan... Sf. 85.*

olduğu müddetçe sulh için gayret sarfeylemek mecburiyetindedir; sulhü temin eyliyemediği zaman ise, bütün fayda ve yardımlarından istifade etmek üzere harbe başvurabilir». Bu kaidenin ilk bölümü veya birinci parçası, temel tabii kanunu ifade eder : Sulh için uğraşmak ve sulhü takip etmek. Kaidenin ikinci parçasını ise, tabii hakkın bir neticesi olarak, bulabildiğimiz bütün vasıtalarla kendimizi müdafaa etmek teşkil etmektedir.

İnsanlara sulhü temin etmek için uğraşmaları emredilen bu temel tabii kanundan ikinci bir kanun doğmaktadır :

E —) İkinci tabii kanun: «Herkes, sulhü temin etmek için ve gerektiğinde mevcudiyetini müdafaaada, başkaları da aynı şekilde hareket etmek şartıyla, malik olduğu herşey üzerindeki hudutsuz hakkından, kendisine de başkalarının kendisine karşı kullanabilecekleri kadar Hürriyet bırakılmak şartıyla feragat eder». Herkes bu hakka, yani canının istediği herşeyi yapmak hakkına sahip olmakta devam eyledükçe, bütün insanlar harp halinde bulunacaklar demektir; fakat eğer, diğer insanlar, bu herşey üzerinde malik bulundukları hudutsuz haklardan feragat etmeye yanaşmayacaklarsa, bu feragatta bulunacak kimsenin, kendisini böyle bir hak mahrumiyetine uğratması için hiçbir sebep yoktur: Kendisinin katlanacağı bir hale başkası katlanmak niyetinde değilse, onun da sulha temayül etmesi beklenemez; bu, Gospel kanununun bir icabıdır: «Başkalarına, onlar sana ne yapsın istiyorsan onu yap».

F —) Bir haktan feragat etmek ne demektir?. Bir kimsenin herhangi bir şey üzerindeki hakkından feragat etmesi, kendisini bir hürriyet mahrumiyetine düşür eylemesi demektir; veya bu şey üzerindeki kendi hakkının bahşettiği menfaatten başkasının istifadesini menetmekten vazgeçmesidir.

Bir haktan, ya basit bir şekilde feragat edilerek veya onu bir başkasına intikal ettirerek vaz geçilir. Basit bir şekilde feragat ile, hak sahibinin bundan böyle hasil olacak menfaatleri kendine aüt saymaması anlaşılır. İntikal ise, bundan böyle o hakdan doğacak menfaatlerin belli bir başka şahsa veya şahıslara aidiyetini tazammun eder. Ve bir kimse, bu iki yoldan birisi ile hakkından vaz geçmiş veya onu bir başkasına bahşetmiş ise, bununla MÜKELLEF veya BAĞLI'dır denir : Yani, o, o hakkı bahşettiği veya devrettiği kimsenin o hakkın menfaatlerinden istifadesine artık mani olmamakla mükelleftir; ve yapmamalıdır; kendi iradî fiilini boşa çıkarmamakla, yani kendi iradî fiilinin icabını yapmakla vazifelidir. Bu vazifenin ifasına mani olmak, sine jure olarak hak daha evvel başkasına devredildiği veya ondan vazgeçildiği için, HAKSIZ ve GAYRI ADİLDİR (40) ... Bir kimsenin bir haktan basit bir şekilde

(40) *Leviathan... Sf. 86.*

feragat ettiği veya onu bir başkasına devrettiği, ilân, böylece mânalan-
dırma suretiyle veya feragat ettiğini yahut intikal ettirdiğini gösterir
rızaî ve taminkâr bir işaret veya işaretlerin bulunmasıyla anlaşılır. Ve
bu işaretler, ya yalnız kelimeler veya sözler veya yalnız hareketlerdir.
Bir kimse bir hakkını devrettiği zaman, bunun karşılığında ona da
bir başka hakkın devredilmiş bulunduğu veya, buna mukabil onun da
bazı menfaatler beklediği farzolunur. İnsanlar arasındaki iradî tasarrufların
mevzuu, menfaat teminidir. Ama bazı haklar vardır ki, bunların
devredildikleri, veya bunlardan vazgeçildiği, kelimelere veya işaretlere
bakılarak hiç kimse tarafından ileri sürülemez.

G —) Hakların hepsi devredilebilir değildir. «Evvelâ bir
kimse, kuvvet zoru ile bir tecavüze uğradığında, hayatını kurtar-
mak için mukavemet etmek hakkından vazgeçemez; çünkü aksine hare-
ket etmekle elde edilebileceği bir menfaat yoktur... Ve nihayet bu
konuda devretmeye manî olan son bir sa'ik, hiç kimsenin vücut em-
niyetinden, hayatının devamından ve her vasıta ile hayatının ko-
runmasından vazgeçememesinde mündemiç'tir. Ve böylece bir kimse,
sözlerle veya işaretlerle anlaşıldığı üzere kendi hayatına kastedecek bir
tasarrufta bulunmuşsa, bu tasarruf onun anladığı veya iradesine uygun
surette değil, kullandığı işaret ve kelimelerin mânalarının cahili olduğu
kabul edilerek tefsir edilmelidir.»

H —) Mukavele ne dir? (41). Hakların karşılıklı intikaline mukavele
denilir. Şeyler üzerindeki hakların intikali ile şeyin intikali arasında
fark vardır. Şey'in intikali kendisinin teslimi veya tesellümüdür. Bu
hale göre şeyler, ya hakkın intikali ile birlikte teslim edilir: Peş'n para
ile alım satımlarda veya takasta yahut arazi değişiminde (takasında) ol-
duğu gibi... Veyahutta hakkın intikalinden bir zaman sonra teslim edile-
bilir.

Yine, âkitlerden biri, kendi taahhüt eylediği şeyi teslim edebilir ve
diğer tarafa kendi edasını bir muayyen zaman sonra (veya itimat edilen
bir zaman içinde) ifa etmek müsaadesini verebilir.

İ —) Anlaşma ne dir? İşte taraflardan birisinin mukavelenin ken-
disine yüklediği mükellefiyeti daha sonra ifa etmesi hususunda mutaba-
kata varılmasına anlaşma denilir. Veya her iki tarafta taahhütlerinin ifa-
sını sonraya bırakmış olabilirler; bu halde tayin edilen zamanda taraflar-
dan biri taahhüdünü ifa eder. Taahhüdünü ifa eden tarafın fiiline, sözü-
nü tutma veya sadakat denilir, ademî ifa, iradî ise, sadakatsizlik olarak
adlandırılır.

---

(41) *Leviathan... Sf. 87.*

Hakkın transferi karşılıklı değilse, yani taraflardan yalnız birisi bir hakkı bu vasıta ile bir başkasının dostluğunu kazanmak veya hizmetini elde etmek yahut da şöhet sahibi olmak vs.. gayesi ile devretmişse, bu bir mukavele değildir; hediye, ihsan, vs.. dir ki, bu kelimeler aynı ve bir tek şeyi tazammun ederler.

K —) Sarıh mukavele işaretleri: Bir mukavelenin mevcudiyetini gösteren işaretler ya sarıh veya zımnî olur. Sarıh işaretler, bir mukavelenin mevcudiyetini gösteren kelimelerin, şimdiki (42) veya geçmiş zaman kipinde söylenmesidir: Verdim, bahşedim, verdim bahşettim vs. gibi. Bir de bunlar gelecek zaman kipinde kullanılmış «vereceğim, bahşedeceğim gibi» olur ki, bu defa vâad denilir (43).

L —) İstidlâl suretiyle mukavele işaretleri:

İstidlâl yolu ile veya zimnen bazı kelimelerin neticesi veya bazan sükûnun neticesi, bazan da hareketlerin neticesi, yahut bir hareketten kaçınma, bir mukavelenin mevcudiyetine delâlet edebilir.

M —) «Hal» veya «geçmiş» zamanda söylenen sözlerle intikal eden hâbeler:

Kelimeler sadece, bir gelecek zaman gösteriyor ve yalnızca bir vâdi ihtiva ediyorlarsa, bir hâbenin mevcudiyetini göstermek bakımından yeterli değildirler ve böyle olduğu içinde mükellefiyet doğurmazlar. Meselâ bir gelecek zamanı gösteriyorlarsa, «Yarın vereceğim» gibi, henüz bir şey vermediğimi belirtmektedirler; ve neticeten, henüz hakkım bir başkasına intikal etmemiş demektir; fakat ben bu hakkımı, ben de kaldığı müddetce, bir başka tasarruf vasıtasıyla bir başkasına intikal ettirebilirim. Fakat eğer sözler, geniş (veya şimdiki) zamanı ve geçmiş zamanı gösteriyorlarsa veya o kiplerde söylenmişlerse, «Verdim», veya «Yarın teslim ediyorum» gibi, demekki, yalnız bu sözlere göre, benim irademın belirtisi olan başkaca hiç bir delil bulunmamasına rağmen, ben bir hakkımı intikal ettirmişimdir. Ve bu kelimelerin mânaları arasında büyük fark vardır (*volo hoc tuum esse cras ile cras debo* arasında): Bu, «Bunun, yarın senin olmasını istiyorum» ile «Onu yarın sana vereceğim» arasındaki farktır. Eski konuşma dilinde «I will», o anda mevcut bir iradenin tasarrufunu tazammun eder; fakat daha sonra, istikbaldeki bir iradenin bir tasarruf vâdi mânasına gelmeye başlamıştır. Ve bu sebeble, eski şekilde kullanıldıkta bu kelimeler, o anda mevcut bir irade sebebiyle, müstakbele ait bir hakkı intikal ettirirler. Sonraki şekilde ise, irade zaten müstakbele ait olduğu için, hiç bir şey intikal ettirmezler. Fakat eğer, kelimeler veya sözlerden başka, hakkın intikalini gösteren

(42) «geniş» zaman da olur.

(43) *Leviathan... Sf. 88.*

bir iradenin belirtileri mevcut ise, hibe dahi olsa, bir hakkın istikbalde intikal edeceği anlaşılabilir: Meselâ birisi, bir yarışı birinci olarak bitirecek olana mükâfat vereceğini bildirmiş olsa, sözler gelecek zamana ait olsa bile, hak intikal etmiştir: Çünkü mükafaatı koyan, sözlerinin bu şekilde anlaşılmasını istememiş olsa idi, onların koşmalarına da müsaade etmeyecekti.

N —) Bir kontratın belirtileri, hem past (geçmiş zaman), hem future (gelecek zaman) ve hem de present (geniş veya şimdiki zaman) olan kelime veya sözlerdir. Mukavelelerde hak, mukavele belirtileri yalnızca şimdiki zaman veya geçmiş zamanda olduğunda değil, gelecek zaman olduğunda da intikal etmiştir: Çünkü bütün mukaveleler, hakların karşılıklı olarak intikalını ve ya değiştirilmesini tazammun ederler; ve böylece yalnız bir vaadde bulunan bile, bu vaadinin karşılığı olan menfaati zaten elde etmiş durumda bulunduğu için, hakkının intikalını kabul niyetinde bulunduğu farz olunur: Zaten, vaatte bulunanın sözleri bu mânada anlaşılmadıkça, diğer taraf da kendi mükellefiyetini önce yerine getirmezdi. Ve işte bu sebepten dolayıdır ki, alım ve satımlarda ve diğer mukavelelerde, bizzatî vaadde bulunmakla mukavelenin kendisi müsavî telâkki olunur ve aynı şekilde mecburidir.

O —) İstihkak ne demektir? (44). «Bir mukavelede kendisine düşen mükellefiyeti evvelâ ifa eden taraf, diğer tarafın fasını beklemeye müstahaktır denilir; ve o, bu sebeple ifada bulunmuştur. Bir çok kişi arasında, birinciye verilecek bir mükâfat vadedildiğinde, veya bir avuç para birçok kişi arasına fırlatıldığında, birinciliği kazanan veya parayı yakalayan müstahak olur»... Fakat iki nevi istihkak arasında Hobbes'a göre fark vardır: Mukavele ile müstahak oluş, bir hibeye istihkak kesbedişten farklıdır. Hibe'de yalnız, böyle bir bağışta bulunan kimsenin iyi kalpliliğiyle, iyi kalpliliği sebebiyle, bir şeye müstahak olunulduğu halde, mukavelede bu müstahak oluş bizzatî tarafın şahsî kudretîyledir. Bir kontratta taraf, diğer tarafın kontratın icabını yerine getirmesini bekler; ister Fakat bir hibede bulunulması halinde vâhibin ille hibenin icabını yerine getirmesini istemeye, mevhubunlehin hakkı yoktur. Vâhib, bu yolda bir hak intikalinde bulunursa, ancak o zaman hibe lehdarı olan şahıs bir hak sahibi olur; vâhibin o hakkı bir başkasına intikal ettirmesi de mümkündür.»

Ö —) Karşılıklı itimada müstenit aktiflerin hükümsüz olması: «Bir mukavele yapıldığı zaman, taraflardan hiçbirisi o anda ifada bulunmayabilir; fakat ifada bulunacakları hususunda birbirlerine

---

(44) *Leviathan... Sf. 89.*

itimat etmiş olabilirler. Herkesin herkesle harp halinde bulunduğu saf tabiat halinde, böyle bir mukavele keenlemyekündür; fakat taraflardan her ikisi üzerinde de hükmünü yürüten bir umumi kudret var ise ve bu kudret ifada bulunmaya mecbur edecek kifayette ve bu hususda hak sahibi bulunuyorsa, bu takdirde bu mukavele keenlemyekün değildir. Tabiat halinde ise, bütün insanlar müsavi ve kendi korkuları yüzünden kendi haklılıklarına hükmeder durumda bulduklarından, zecri bir kudret mevcut olmaksızın insan ihtiraslarına, tamahına, kırgınlığına ve diğer hırslarına gem vurmakta, sözlerin teşkil ettiği bağ çok zayıf olduğu için, evvelâ ifada bulunana, değerinin daha sonra ifada bulunacağı hususunda bir garanti verilmiş değildir. Fakat medeni bir cemiyette, ki sözlerine sadık olmayanları icbar edecek bir kudret vardır, mukavelelerin icabını önce yerine getirecek olan tarafın korkusu, yani diğer tarafın ifada bulunmayacağı yolundaki korkusu artık makul değildir.

Böyle bir mukaveleyi, sonradan tahaddüs edecek bir korku gayri muteber kılabilir; ama bu korku, mukavelelerin inikadından sonra ortaya çıkmış olmalıdır. Bazı yeni vakıalar ve ifada bulunulmayacağını gösteren diğer irade tezahürleri gibi. Ama bunlar, mukaveleyi keenlemyekün kılmaz. (45).

P —) Hak neticeten, o hakkın gerektirdiği vasıtaları da mahtevidir. «Bir hakkını intikal ettiren (başkasına devreden) kimse, o hakdan istifade vasıtalarını da devretmiş demektir. Meselâ, bir toprak parçasını satan kimse, onun üzerindeki merayı veya üzerinde her ne yetişiyorsa onu da satmış demektir. Değirmeni satan, onun taşını çeviren suyu da satmıştır. Ve bir şahsa hükümranlılık hakkını veren kimselerin, aynı zamanda, ona asker ve vergi toplamak ve adalet işlerini tedvir etmek için memurlar tayin etmek hakkını da verdikleri anlaşılır». (46).

Burada hususi hukuk bakımından önemli olan nokta, Hobbes'un, bir hak intikaline mevzu olan şeyin, tabir caizse mütemmim cüzlerinin de intikale dahil olduğu şuuruna erişmiş bulunduğu anlaşılmasıdır; fakat bu, hususi hukuk yönünden etraflı bir mütemmim cüz veya bir hakkın ayrılmaz parçaları görüşünün mevcudiyetini iddia etmek için, şüphesiz ki yeterli değildir. Ayrıca Hobbes'un, bu cevheri itibariyle tamamen hususi hukuka ait görüşten âmmeye hukuku sahasına intikal edip hükümranın sahip bulunduğu iktidarın ayrılmaz cüzüleri olarak asker ve vergi toplamak haklarından bahsetmiş bulunması da ehemmiyetle üzerinde durulmaya değer bir noktadır.

(45) *Leviathan... Sf. 90.*

(46) *Leviathan... Sf. 90.*

R —) Hayvanlarla mukavele yapılamaz. «Vahşi hayvanlarla mukavele yapmak imkânsızdır; çünkü bizim söylediklerimizi anlamazlar; ne de bir hakkın intikalini veya kabulünü anlarlar ve ne de bir hakkı başkasına intikal ettirebilirler» (47).

S—) Hususi bir vahiv olmakstın Tanrı ile mukavele yapma imkânsızdır. «Tanrı ile mukavele yapmak imkânsızdır. Fakat tabiat üstü bir vahiy, veya onun yer yüzündeki vekilleri — ki onun namına bizi idare ederler - vasıtasıyla onunla konuşmak ve bir mukavele yapmak mümkündür. Bundan başka bir şekilde biz, mukavelelerimizin kabul veya red edilmiş olduğunu bilemeyiz (48). Ve böylece tabiat kanununa aykırı bir adakta bulunanın adağı hükümsüzdür; bu, böyle bir adağı yerine getirmek gayri âdil bir şey olduğu için böyledir. Ve eğer adakta bulunmakla yapılacak şey zaten tabiat kanunu tarafından emredilmiş bir husus ise, bu adak değildir; kanunun onları mükellef kıldığı bir hususdur» (49).

Ş —) Mukavele'nin mevzuu mümkün olmalıdır. «Bir mukavele'nin mevzuu veya konusu daima üzerinde düşünülmüş, teemmül edilmiş bir şeydir; böylece bir irade tezahürü mukavele haline gelmiştir; çünkü bir irade tezahürü, düşünülerek üzerinde durularak meydana getirilmiş nihai bir irade tezahürü, mukaveleyi meydana getirir. Ve bu sebepten daima, mukavele mevzuunun ifasının mümkün olduğu anlaşılır.

Ve bu sebepten dolayı, ifasının mümkün olmadığı bilinen bir şeye söz verildiğinde mukavele yoktur. Fakat önce mümkün olduğu düşünülen şeyin sonra imkânsızlığı ispat edilirse, böyle olmasına rağmen, mukavele muteberdir; bağlayıcıdır.» (50).

U) — Mukaveleden kurtulma. «İnsanlar iki şekilde yapmış oldukları mukavelelerden kurtulurlar: İfa ile veya beri kılınarak. İfa, mukavele'nin tabii neticesidir. Affetme veya beri kılma ise, hürriyetin iadesidir; böylece mükellefiyeti teşkil eden hak eski sahibine iade edilir. (51).

Ü —) Korku saikiyle in'kat ettirilen mukaveleler muteberdir. «Pür tabiat halinde, korku saikiyle girişilen mukaveleler muteberdir. Meselâ bir fidye ödenmesine dair veya bir düşmandan hayatımı kur

(47) *Leviathan... Sf. 90.*

(48) *Leviathan... Sf. 90/II.*

(49) *Hobbes'un burada mukaveleden kastı adak olsa gerektir.*

(50) *Leviathan... Sf. 90,91.*

(51) *Leviathan... Sf. 91.*

ta:mak için bir mukavelede bulunsam, bununla bağlıyındır. Çünkü bu bir contracttır: Öyleki, taraflardan biri hayatını kurtarma menfaatini elde edecek, diğer taraf ise para alacak veya benim için bir hizmette bulunacaktır... Bu sebepten dolayı, harp esirleri, fidyele:ini ödeyeceklerine itimat edilmişse, ödemede bulunmaya mecburdurlar. Ve eğer zayıf bir prens, daha kuvvetli bir diğer ile, korku sebebiyle kendisi için avantajlı olmayan bir sulh yapmışsa, buna uymak mecburiyetindedir. Međer ki yukarıda zikredildiği üzere, yeni ve harbin tekrar başlamasına sebebiyet verecek bir korku sebebi tahaddüs ede.. Ve bir devlette bile kendimi bir hırsızın elinden ona fidye vermek suretiyle kurtarmak mecburiyetinde kalırsam, bu dahi muteberdir (= fidye vaadedersen bunu ödemekle mükellefim): Ola ki, civil law beni bu mükellefiyetten beri kıla..»

T → Mukaddem mukavele muahhar olanı hükümsüz kılar. Hobbes'a göre, bir mukaddem mukavele, muahhar olanı hükümsüz kılar. Meselâ bir kimse, bir hakkını bu gün bir başkasına intikal ettirmiş olsa, yarın bu hakkını bu defa daha başka birisine nakledemez; bu sebepten dolayı ikinci yani sonra vaki olan vaad bir hak devrini intaç etmez; bătıldır.

V → Bir kimsenin kendisini müdafaa etmeyeceğine dair mukavelede bulunması keenslemeyektür. Hobbes diyor ki, «Kendimi başkasının kuvvetle zorlamasından, kuvvetle kullanarak korumayacağıma dair mukavele daima keenslemeyektür; çünkü, daha evvel belirttiğim üzere, hiç kimse, ölümden, yaralanmaktan ve hapshaneden kurtulmak için haiz bulunduğu haktan vazgeçemez veya bu hakkını bir başkasına devredemez. Bu hakların kullanılmasından çekinme yolundaki bir tasarruf da neticede vazgeçmeye müncer olur; bu sebepten cebre karşı koymamak vaadi, bir hak intikalini gerektiren bir mukavele olamaz ve böyle olduğu için mükellefiyet tahmil edici malîyette de değildir.» (52).

Hobbes'un yukarıya naklettiğimiz bu fikirlerinin, bugünün medeni kanunlarında yer alan şahsiyetin bizzat şahsa karşı himayesine müteallik hükümlerle paralelliği aşıkardır.

Y → Hiçkimse kendi kendini suçlandırmakla mükellef değildir. Hiçkimse bizzat kendisini suçlandırmak mecburiyetinde değildir. Hobbes'a göre, «Bir kimsenin, affedilmek garantisiz, kendisi-

(52) *Leviathan... Sf. 91.*

ni suçlandıracağı yolunda bir mukavelede bulunması, aynı şekilde gayri muteberdir; çünkü tabiat halinde, herkes bizzat hâkim durumda idi, bu halde suçlandırmanın da yeri yoktu. Ve medenî bir devlette, suçlandır-
mayı cezalandırma takip eder. Cebir yolu ile suçlandırmaya fert mu-
kavemet etmekle mükelleftir. (53).

---

(53) *Leviathan... Sf. 92.*